

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: XIX

KASIM 2003

SAYI: 57

AMASYA GENELGESİ İHTİLÂL BİLDİRİSİ Mİ? (ANALİTİK DEĞERLENDİRME)

Doç. Dr. Mustafa BUDAK*

ÖZET

Bu makale, Amasya Genelgesi'nin bir ihtilâl bildirisi olup olmadığını analiz etmeye çalışmaktadır. İlk önce söz konusu yazıda, Amasya Genelgesi'nin I.Dünya Savaşı'ndan sonra hangi iç ve dış siyasî şartlarda yayımlandığı üzerinde durulduktan sonra genelgenin Mondros Mütarekesi'nden sonra İtilâf Devletleri'ne karşı başlatılan Türk Millî Mücadele hareketi içinde, sanılanın aksine bir başlangıç değil vatan savunması için merkezî örgütlenme konusunda önemli bir dönüm noktası olduğu savunulmuştur.

Makalenin ikinci kısmı ise Amasya genelgesinin niteliği hakkındadır. Bu bağlamda ihtilâl, inkılâp ve devrim kavramlarının analizinden sonra Amasya Genelgesi'nin tanımlanması konusunda Atatürk ile genelgeye ihtilâl tanımlaması yapan yazarların görüşleri değerlendirilmiştir. Kanaatimce, Amasya genelgesi, ne kavram, ne de Atatürk'ün sözleri açısından bir ihtilâl bildirisi. Çünkü Atatürk, Amasya Genelgesi'ne "ihtilâl bildirisi" adını vermediği gibi kendi eylemleri için de hiçbir zaman ihtilâl nitelemesinde bulunmamıştır.

Anahtar Kelimeler

Atatürk, Türk Millî Mücadele Hareketi, Amasya Genelgesi, İhtilâl Bildirisi, Analitik Değerlendirme.

* Devlet Arşivleri Genel Müdür Yardımcısı.

ABSTRACT

This paper tries to analyze whether the Amasya circular was a revolution declaration or not?. In the first part, the internal and external political conditions in which the Amasya circular had been declared after the First World War were emphasized. Then, it has been defended that the Amasya circular was not a starting point, oppositely an important turning point during the central organization for the Turkish National Struggle Movement against the Allied occupation in Anatolia and Thrace after the Armistice of Moudros.

In the second chapter, is about the character of the Amasya circular. Meanwhile, after defining the terms “revolution” and “reform”, Atatürk’s evaluation about the Amasya circular and views of some writers who had defined the mentioned circular as a “revolution” were analyzed. In my opinion, the Amasya circular is not a “the declaration of revolution” according to Atatürk. Because Atatürk had never called the Amasya circular as the declaration of revolution and had never defined his own actions as revolution.

Key Words

Atatürk, Turkish National Struggle Movement, Amasya Circular, Revolution Declaration, Analytic Evaluation

Türk Millî Mücadele hareketinin en önemli dönüm noktası, hiç şüphesiz, Amasya Genelgesidir. Aslında, bu belge, biri emekli (Rauf Bey), beşi (Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir, Ali Fuad Paşa, Refet Bele, Mersinli Cemal Paşa) muvazzaf general tarafından imzalanmış ya da telgrafla onayı alınmış¹ ve III.Ordu Kıt'aatı Müfettişi Mustafa Kemal Paşa tarafından Anadolu'daki mülkî ve askerî yetkililere "tamim/genelge" şeklinde gönderilmesinden dolayı "Amasya Tamimi/Amasya Genelgesi olarak adlandırılmıştır². Oysa genelge, Ali Fuad Cebesoy'a göre "Amasya Mukarrerâtı/Amasya Kararları" idi³. Her şeyden önce bu genelge, İzmir'in işgal edilmesiyle birlikte Yunan işgalinin Batı Anadolu'nun içlerine doğru yayıldığı ve buna karşılık Anadolu halkının şiddetli tepki gösterdiği bir döneme rastlamaktaydı⁴. Aynı zamanda bu dönem, Ocak 1919'da başlamış olan ve Osmanlı Devleti'nin kaderinin konuşulduğu ve 31 Mayıs'da, Osmanlı hükûmetinin davet edildiği Paris Barış Konferansı'na denk düşmekteydi. Daha da ilgi çekici olanı ise Amasya genelgesinin ilgililere duyurulmasından bir gün sonra, 23 Haziran 1919'da, Osmanlı hükûmeti, daha sonra Misâk-ı Millî beyânnâmesi'nde de "Türkiye'nin barış şartları" kapsamında dile getirilen "yeni Türkiye'nin sınırları"nı içeren resmî bir muhtırayı Paris Barış Konferansı'na sunmuş olmasıydı⁵.

Ancak Amasya Genelgesi sözkonusu edildiğinde bu tarihî gelişmeler üzerinde nedense pek durulmamaktadır. Onun daha ziyade Türkiye'nin iç

1 Genelgenin maddeleri için bkz., Kemal Atatürk, **Nutuk**, I, 15.Baskı, MEB Yayınları, İstanbul 1987, s.30-31; K.Atatürk, **Nutuk** III, s.915-916 (Vesika no. 26); Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, Vatan Neşriyat, İstanbul 1953, s.73-74; Ayrıca Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar II**, Üçüncü Basım, MEB Yayınları, İstanbul 1991, s.9-12.

2 Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi I**, Birinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991, s.176.

3 A.F.Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, s.69-76.

4 Bu tepkilerin en belirgin biçimi düzenlenen mitinglerdi. Bunların en önemlileri, İstanbul'da, Fatih (19 Mayıs), Üsküdar Doğancılar (20 Mayıs), Kadıköy (22 Mayıs) ile Sultanahmet (23 Mayıs) mitingleri idi. Bunlardan Sultanahmet mitingine 300 bin kişi katılmıştı. Bkz., Kemal Arıburnu, **Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri**, Ankara 1975; H.E.Adivar, **Türkün Ateşle İmtihanı**, İstanbul 1962, s.25; İzmir'in işgaline Doğu Anadolu halkı da şiddetli tepki göstermiş ve mitingler düzenlemişti. Bu tepkiler ve mitingler için bkz., Bekir Sıtkı Baykal, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu'daki Tepkileri", **Bellekten**, XXXIII/32, Ankara 1969, s.517-535.

5 Mustafa Budak, **İdealden Gerçeğe Misâk-ı Millî'den Lozan'a Dış Politika**, Birinci Basım, Küre Yayınları, İstanbul 2002, s.73-82.

siyasî gelişmeleri içinde ele alındığı ve Mustafa Kemal Paşanın eylemleri çerçevesinde “her şeyin başlangıcı” şeklinde değerlendirildiği gözlenmektedir. Daha açıkça ifade edecek olursak, Amasya Genelgesi’nin en önemli özelliğinin, Türk millî mücadele hareketinin amaç ve yönteminin ilk defa açıklanması olduğu vurgulanmaktadır. Fakat, bu eksik bir değerlendirmedir. Bilinenin aksine Amasya Genelgesi, Mondros Mütarekesi’nden sonra ortaya çıkan bölgesel nitelikli Müdafaa-i Hukuk hareketlerinin, perakende kurtuluş çarelerinin yaşanan siyasî gelişmeler ortamında çare olmadığını dile getiren ve ülke çapında yekpâre örgütlenmeye olan acil ihtiyacı ilk kez ortaya koyan bir girişimdir⁶. Tarihî süreklilik içinde olayları değerlendirsek, Amasya Genelgesi’nin “biricik özelliği” buradadır. Ne hikmetse Amasya Genelgesi’nin bu özelliği gözardı edilerek onun yukarıda eksikliğini vurguladığımız özelliği abartılarak “ihtilâl beyânnâmesi” olduğu dahi yazılmıştır. Bu çalışmanın amacı, analitik bir tarzda aşağıdaki soruları sorarak Amasya genelgesine atfedilen “ihtilâl beyânnâmesi” nitelemesini sorgulamaya çalışmaktır:

1- Kavram açısından: Amasya Genelgesi, ihtilâl kavramının tanımına ve gelişme aşamalarına uymakta mıdır?

2- Atatürk, Amasya Genelgesi’ni bir “ihtilâl beyânnâmesi” olarak tanımlamış ve değerlendirmiş midir?

3- Eğer öyle değilse, bu tanımlama ve niteleme niçin yapılmıştır? Bunun ideolojik bir tarafı var mıdır?

1- Kavram açısından: Arapça bir kelime olan ihtilâl, azaltmak ve kısaltmak anlamındaki “hall” kökünden gelmekte ve “kargaşalık, düzensizlik, karışıklık” anlamlarını taşımaktadır. Bu anlamıyla ihtilâl, “bir devletin siyasî teşkilâtını, kanunî şekillere hiç riayet etmeksizin, değiştirmek

6 Bu değerlendirmeyi aslında, bizden çok önceleri hatıralarında Ali Fuat Cebesoy yapmıştır: “...Amasya içtiması ve mukarreratının ehemmiyet ve hususiyeti çok daha başkadır. Münferit ve muntakavi teşebbüsler birleştirilmiş, bütün milletün istiklâl ve vatanımızın uğradığı tehlike etrafında müttehit olduğu gerek harice ve gerekse dahile gösterilmiştir.”, A.F.Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s.76.

üzere cebir ve kuvvet ile yapılan geniş makyasda halk hareketi” olmaktadır⁷. Türkçe Sözlük’de ise, bu tanım, aynen sadeleştirilerek yer almış ve sadece, hareketin amaçları arasına sosyo-ekonomik yapının değiştirilmesi eklenmiştir⁸. Buna rağmen İbrahim Kafesoğlu devletçi bir bakış açısıyla ihtilâli, her hal ve harekette olumsuz görmekte, “mevcut bütünlüğü, ahengi bozmaya, düzeni parçalamaya, nizamı dağıtmaya yönelik” bir nitelik taşıdığını düşünmektedir⁹. Ancak, hukuk tarihçileri, bu düzensizlik eylemini/ihtilâl hareketini meşru gösteren tek unsurun, mevcut sistemin zor kullanarak iktidarda kalma çabası olduğunda hemfikirdirler. Bu ise zülümle ayakta durmaya çalışan sisteme karşı her türlü direniş hareketini meşru kılmaktadır. Buradan hareketle bir hukuk tarihçisi olan Selçuk Özçelik, ihtilâli, “memleketteki mevcûd ve müesses siyasî rejim ve müesseselere karşı halk kitlelerinin ayaklanarak mevcûdu yıkıp onun yerine yeni bir siyasî rejimin kurulması” olarak tanımlamıştır. Ona göre ayrıca ihtilâl, kanlı bir olaydır¹⁰. Yine bir anayasa hukukçusu olan Hüseyin Nail Kubalı da ihtilâli, dar anlamda, “zulme karşı direnme, bir isyan” olarak açıklamıştır¹¹. Aynı şekilde Yusuf Akçura da 20.yüzyılın başında ihtilâli bir ayaklanma olarak değerlendirmiştir. Nitekim Yusuf Akçura, Eylül 1905’de birinci Rus

7 **Türk Hukuk Lügatı**, Türk Hukuk Kurumu Yayınları, Maarif Matbaası, Ankara 1944, s.152.

8 **Türkçe Sözlük I**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.686.

9 Bu değerlendirmede bulunan İbrahim Kafesoğlu, inkılâbı, “bir toplulukta sosyal ve kültürel alanlarda bazı değişiklikler meydana gelme hali” şeklinde Batı dillerindeki “evolution” karşılığında kullanmaktadır. Bkz., İ.Kafesoğlu-Mehmet Saray, **Atatürk İlkeleri ve Dayandığı Tarihi Temeller**, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, İstanbul 1983, s.6-7.

10 Tabii olarak inkılâp, S.Özçelik’e göre, “Bir isyan ve ihtilâl hareketi olmaksızın seller gibi kanlar dökülmeksizin cemiyetin idrâk ettiği değişikliklerdir”. Yani inkılâp, evolution kelimesinin karşılığıdır. Bkz., S.Özçelik, **İnkılâp Tarihi (Ders Notları)**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1978, s.3-7; Atatürk döneminin önemli hukukçularından Mahmut Esat Bozkurt da radikal bir söylemle yazdığı konuyla ilgili eserinde, evolution karşılığı olarak “mevcut bir durumun birdenbire sarsılması ve esasından değişmesi anlamındaki bir olayı ihtilâl olarak görürken siyasî ihtilâle ise “anayasanın, yasal, düzenli yöntemlerle yapılan değişiklikler yerine birdenbire ortadan kaldırılması, yıkılması” anlamını vermektedir. Bkz., M.Esat Bozkurt, **Atatürk ihtilâli**, 3. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 1995, s.39.

11 Yalnız Kubalı bu tanımla beraber ihtilâl hareketinin için başında daha geniş nitelik taşıyan devrimin öncüsü olabileceği gibi sosyo-ekonomik huzursuzlukların ve ideolojik etkenlerin yardımıyla bir devrim niteliğini sonradan alabileceği düşünmektedir. Bu bağlamda Kubalı’nın ihtilâl tanımını “devrimi gerçekleştirmek üzere mevcut otoriteye karşı zora ve silâha başvuran hareket” olmaktadır. Bkz., H.N.Kubalı, **Türk Devrim Tarih Dersleri**, Birinci Kitap, Temel Bilgiler, Kutulmuş Matbaası, İstanbul 1973, s.53.

devrimini konu alan makalesinde inkılâpdan hareketle ihtilâli bir toplumda sosyal yapının birdenbire ve şiddetle kısa zaman içinde bozulması olarak tanımlamıştır¹²:

“Her cem’iyyette sunuf-ı muhtelif-e-i ictimâ’iyye vardır. Sunuf-i ictimâ’iyye muvâzene-i kat’iyye halinde asla bulunmaz. Her cem’iyyet inkılâb-ı dâ’imîdir. Lâkin bu inkılâb ekseriyâ o kadar ağır ve sâkin bir devamdır ki, bir zaman meyânında adetâ his olunmaz. İhtilâl ise muvâzenet-i ictimâ’iyyenin birdenbire ve şiddetle bozulmasıdır. İhtilâl kısa zaman içine sıkıştırılmış inkılâp demektir.”

Aynen Yusuf Akçura gibi Ahmet Mumcu da, ihtilâli bir toplumda sosyal ve iktisadi dengenin bozulması sonrasında ortaya çıkan “kısa süreli ve sert bir eylem” olarak değerlendirmiştir. Ona göre ihtilâlciler, zaman kaybetmemek için eylemlerini kısa sürede bitirmek istemekte ve ondan dolayı da şiddete başvurmaktadırlar. Sonuçta ihtilâl, bir düzensizlik, patlama ve ayaklanma devresi olmaktadır¹³.

Ancak Sabahattin Selek’e göre ihtilâlin kesin bir tanımı olmamakla beraber yine de ihtilâli hazırlayan etkenler, ihtilâlin oluş şekli, amacı ve dayandığı güç ya da güçler gibi bazı unsurlar üzerinde ortak bir görüşe ulaşmak mümkündür. Selek, ihtilâli, esas itibarıyla bir “değişme” olarak kabul etmekte ve Fransız Laurousse Ansiklopedisi’nin “bir devletin ekonomik, sosyal yahut politik strüktürünün anî ve şiddetli bir şekilde değişmesi” şeklindeki ihtilâl tanımını benimsemektedir. Bu bakımdan Selek, ihtilâlin tanım ve niteliği konusunda, Yusuf Akçura ve Ahmet Mumcu ile aynı görüştedir¹⁴.

Görüldüğü gibi ihtilâl, yönetenin yönetilen üzerinde zorla hükümler olduğu toplumlarda mevcut yönetime karşı aniden ortaya çıkan kısa süreli kanlı hareketlerin adıdır. 1789 Fransız İhtilâli, 1917 Rus İhtilâli ile

12 Y.Akçura, “Rusya İhtilâline Dair”, Şura-yı Ümmet, s.48’den naklen François Geogon, Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri –Yusuf Akçura- (1876-1935), Çeviren: Alev Er, Yurt Yayınları, Ankara 1986, s.72-73.

13 Ahmet Mumcu, Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi, Dördüncü Baskı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1976, s.2.

14 S.Selek. Anadolu İhtilâli. 6.Basım, Cem Yayınevi. İstanbul 1976, s.220-221.

20.yüzyılın son çeyreğinde patlak veren 1979 İran İhtilâli bu tarz hareketlerdir.

Bunun dışında Yavuz Abadan, Hamza Eroğlu ve Toktamış Ateş gibi “Türk İnkılâp Tarihi” yazarları ihtilâlin yukarıda verdiğimiz tanımlarını kabul etmelerine rağmen Atatürk’ün eylemlerinin bütünü tanımlarken “devrim” kavramını benimsemektedirler. Yavuz Abadan, Batı dillerindeki “revolution” karşılığı olarak genellikle Türkçe sözlüklerde, ihtilâl anlamı verilmesine, kendisi de inkılâp veya ihtilâl anlamlarına geldiğini bilmesine rağmen “devrim” kelimesini kullanmaktadır. Abadan, ihtilâlin Atatürk’ün eylemlerini ifadeye yetmediği düşüncesindedir. Ona göre “gerçekte ihtilâl kelimesi canlı ve enerjik bir hareketin ifadesi olmakla beraber devrimin ancak bir safhasını daha doğrusu tamamlanmamış durumunu ifadeye elverişlidir.”¹⁵. Bu bakımdan Atatürk’ün eylemleri, yeni bir hukuk kaynağı yaratması ve buna uygun bir müesses düzeni kurması yönüyle bir “devrim”dir¹⁶. Yine bir hukukçu olan Hamza Eroğlu da, devrimi ihtilâlden daha geniş bir anlamda, halk hareketi olarak mevcut düzeni zor kullanarak yıkmaya ve sonra yıkılan düzen yerine yeni bir düzen kurma şeklinde değerlendirmektedir. Ayrıca, Hamza Eroğlu, isyan veya ayaklanmadan farklı gördüğü ihtilâlin devrimin bir aşaması olduğunu düşünmektedir¹⁷. Öyle ki Eroğlu, devrimi, halk hareketi (ihtilâl), mevcut düzeni yıkmaya ve yeni düzen kurma şeklinde üç aşamalı bir olay olarak görmektedir¹⁸.

Bir “Türk Devrim Tarihi” yazarı olan Toktamış Ateş, “yaşayan dilimizde devrimin ihtilâl anlamına kullanıldığı kabul etmekle beraber devrimin inkılâp olduğunu savunmaktadır. Ona göre, bir grubun devlet yönetimini zorla ele geçirmesi ihtilâl olmakta ve bu tür eylemlerin “devrim” sayılabilmesi için eylemci grubun “pek kısa zamanda temelli ve önemli de-

15 Y.Abadan, *Türk İnkılâbı Tarihi Notları*, Ulus Basımevi, Ankara 1951, s.4-5.

16 Y.Abadan, a.g.e., s.15-17. Oysa, Yavuz Abadan, 1938’de, İstanbul Eminönü Halkevi’nde verdiği bir konferansda, Atatürk’ün eylemleri için sadece “inkılâp” kavramını kullanıyordu. Bkz., Y.Abadan, *İnkılâp ve İnkılâpçılık*, Eminönü Halkevi Konferansları, İstanbul 1938, s.7-16.

17 Bu yönüyle, H.Eroğlu, H.Nail Kubalı ile aynı düşüncedir. Bkz., H.Eroğlu, *Türk Devrim Tarihi*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Dördüncü Basım, Ankara 1974, s.5-6.

18 H.Eroğlu, a.g.e., s.7-9.

ğişiklikler yapması” gerekmektedir ki, bu değişiklikler “devrim”dir. Daha açıkçası, T.Ateş’in deyimiyle inkılâptır¹⁹.

Anlaşılan o ki, ihtilâl, inkılâp ve devrim kavramları zaman zaman birbirinin yerine kullanılmakta; bazen de ihtilâl, inkılâp veya devrimin bir önceki aşaması olarak kabul edilmektedir. Ancak, ihtilâl hangi siyasi ve toplumsal durumu ifade ederse etsin, mevcut düzene karşı kısa süreli aniden ve şiddet içeren bir başkaldırı/ayaklanma olduğu muhakkaktır. Burada şu soru önemlidir: Eğer ihtilâl bu ise Amasya genelgesi, bu tanıma uymakta mıdır? Acaba, Amasya genelgesi, neyin genelgesidir, neye karşı bir çağrıdır?

Genel olarak baktığımızda, Amasya genelgesi, millî hâkimiyet bildirisi, bağımsızlık bildirisi veya ihtilâl bildirisi şeklinde tanımlanmaktadır. Şunu ifade edelim ki, Atatürk başta olmak üzere Kâzım Karabekir, Ali Fuad Cebesoy, Rauf Orbay gibi dönemin önemli şahsiyetlerinin eserlerinde Amasya genelgesi dahil Atatürk’ün bütün eylemleri hakkında bu tarz bir niteleme bulunmamaktadır. Hatta, **Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti** adlı eserde ihtilâl sözü geçmemektedir. Fakat, Amasya genelgesi hakkında “Türk milletinin milletçe ilk organizasyonuna başlangıç olmak itibarıyla çok ehemmiyeti haiz” nitelemesi vardır²⁰. Sadece, Mahmud Esat Bozkurt, bu dönemdeki gelişmeleri anlatırken “Türk İhtilâli”nden söz etmiştir²¹. Örnekleme yöntemiyle tesbit edebildiğim kadarıyla Enver Ziya Karal²²,

19 T.Ateş, **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul 1980, s.32.

20 Ayrıca, “Ariik İstanbul Anadolu’ya hakim değil tâbi olmak mecburiyetindedir” sözünü Anadolu’da yeni ve millî bir Türk hükümetinin tesis kararının kat’iliği” şeklinde yorumlamıştı. Bkz., **Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s.34-35.

21 M.Esat Bozkurt, adı geçen eserinde daha ziyade “Türk ihtilâli”nden söz etmekte ve zaman zaman da “Atatürk İhtilâli” demektedir. Bkz., M.Esat Bozkurt, **Atatürk İhtilâli**, 3.Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 1995, s.53, 160 ve 284-288. Millî Mücadele ve Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında Atatürk’ün yakınında bulunmuş olan Tevfik Bıyıklıoğlu da, daha sonraları yazdığı bir makalede, Anadolu hareketi ve TBMM’nin o dönemdeki hukukî statüsü hakkında “ihtilâl” nitelemesinde bulunmakta ve aynı ilk “Anadolu İhtilâli” demektedir. Bkz., T.Bıyıklıoğlu, “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Hukukî Statüsü ve İhtilâlcî Karakteri”, **Belleten**, XXIV/96, Ekim 1960, s.637-663.

22 İlgî çekicidir ki, Karal, Amasya genelgesine “Amasya Yazısı” demektedir. Ona göre “Amasya yazısı, millî hakimiyet yolunda atılmış bir ilk adımdır”. E.Z.Karal, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1945)**, MEB Basımevi, İstanbul 1945, s.26-27.

“millî hâkimiyet”, Yavuz Abadan²³ “inkılâp iradesinin ilk hukûkî ifadesi”, Enver Behnan Şapolyo²⁴ “millî hâkimiyet yolunda atılmış bir adım”, Doğu Ergil²⁵, “Türk ulusal devletinin doğuşunu hazırlayan olayları açış belgesi” şeklinde Amasya genelgesini millî egemenlik açısından değerlendirirken, Hamza Eroğlu²⁶, Sabahattin Selek²⁷, Ahmet Mumcu²⁸, Salahi R. Sonyel²⁹, Ergun Aybars³⁰, Suna Kili³¹, ile Ali İhsan Gencer-Sabahattin Özel³²’in eserlerinde Amasya genelgesinin “ihtilâl bildirisi” niteliği taşıdığı yazılmaktadır.

Görüldüğü gibi bütün bu değerlendirmeler, döneme ait belgelere dayanmış gözükse de tarihe eleştirel bakamamaktan kaynaklanan çoğunlukla birbirinden etkilenmelerin sonucunda aynı yargıların tekrarlandığı dikkati çekmektedir. Ayrıca bu yargılarda ideolojik önkabullerin- Osmanlı

23 “Amasya Tamimi, inkılâp iradesinin ilk hukukî ifadesi olarak millî hareketin ve millî hareketlerle başlayan hukukî tanzim faaliyetlerinin başlangıcıdır.”, Y.Abadan, a.g.e., s.52.

24 E.Behnan Şapolyo, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, 3.Baskı, Rafet Zaimler Kitabevi, İstanbul 1966, s.33; Ne var ki Şapolyo dönemle ilgili bir başka eserinde “Anadolu ihtilâli”nden söz etmiştir. Bkz., E.B.Şapolyo, **Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadelenin İç Alemi**, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1967, s.65, 79 ve 96.

25 D.Ergil, **Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi**, Turhan Kitabevi, Ankara 1981, s.114.

26 “Amasya Tamimi ile Türk devriminin aksiyon safhası, yani ihtilâl su yüzüne çıkmış, millî hâkimiyet ve millî istiklâle dayanan millî hareket haksızlığa karşı bir isyan parolası olarak belirtmiştir. Amasya Tamimi, bir ihtilâl beyânnâmesidir”, H.Eroğlu, a.g.e., s. 91; H.Eroğlu, bu görüşünü, daha sonra sunduğu bir kongre bildirisinde keskin bir şekilde dile getirmişti. H.Eroğlu, “Amasya Tamiminin Hukukî ve Siyasî Önemi”, **VII.Türk Tarih Kongresi, (Ankara 25-29 Eylül 1970) Kongreye Sunulan Bildiriler**, TTK Yayını, Ankara 1973, s.853-865.

27 S.Selek, Haziran 1919’daki gelişmelerden sürekli İhtilâl diye söz etmektedir. Onun için Amasya’da alınan kararlar, “Anadolu ihtilâlinin bildirisi niteliğinde idi.” Bkz., S.Selek, **Anadolu İhtilâli**, s.251-261.

28 “Amasya Tamiminin yayınlandığı gün Anadolu ihtilâlinin gerçek başlangıç tarihidir”, A.Mumcu, **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, s.38-39.

29 Sonyel, açıkça Amasya genelgesine “ihtilâl bildirisi” nitelenmesinde bulunmamasına rağmen genelgenin “ihtilâlcî önderler” tarafından imzalandığını yazmaktadır. S.R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I**, TTK Yayını, Ankara 1973, s.80-81.

30 E.Aybars, Amasya genelgesi için aynı kitabının bir yerinde “inkılâb bildirisi” derken, diğer sayfada Amasya’da “ulusal ihtilâl kararları” alındığından söz etmektedir. Bkz., E.Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, 2.bası, Ankara 1990, s.164-165.

31 Her ne kadar Suna Kili, Amasya genelgesini “ihtilâl bildirisi” olarak değerlendirmekle beraber aynı yerde ayrıca, genelgenin “bağımsızlık bildirisi” olduğunu da belirtmektedir. Bkz., S.Kili, **Türk Devrim Tarihi**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1982, s.24.

32 “İstanbul hükûmetinin güçsüzlüğünün vurgulanmasından sonra yerine millî bir kuruluş oluşturulmasının zorunlu görülmesi genelgeye ihtilâl bildirisi niteliğini kazandırmaktadır.”, A.İ.Gencer-S.Özel, **Türk İnkılâp Tarihi**, İkinci Basım, Der Yayınları, İstanbul 1994, s.104.

saltanat ve hilâfet karşıtlığı veya taraftarlığı gibi- de belirleyici olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu ise sakınılması gereken tarihe bugünden bakış (retrospektif bakış) anlamına gelmektedir ki, doğrusu tarihi olguları o günün şartları içinde değerlendirme(prospektif bakış) gerekliliğidir.

Bu prospektif bakışa göre, her şeyden önce, Amasya genelgesi, başta da belirttiğimiz gibi, Mondros Mütarekesi'nden sonra başlayan işgalleri sona erdirmek ve vatanın kurtarılmasını sağlamak amacıyla hazırlanan bir belgedir. Nitekim Mustafa Kemal Paşaya göre "Tezahür eden millî mücadele, harici istilaya karşı vatanın halâsını yegane hedef" kabul etmişti³³. Aynı şekilde Mustafa Kemal Paşa, 18 Haziran 1919'da, Edirne'deki I.Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşaya verdiği direktiften hareketle mevcut amacı "Anadolu ve Rumeli teşkilâtı milliyesini tevhid ederek bir merkezden temsil ve idare eylemek üzere, Sivasta umumî bir heyeti millîye toplamaktı" diye açıklamıştı³⁴. Dahası Mustafa Kemal Paşa, böyle bir amacı ortaya çıkaran şartları da Cafer Tayyar Paşaya gönderdiği telgraf emrinde işgalci güçler karşısında merkezi hükûmetin "esir ve âciz vaziyeti" şeklinde ifade etmiş ve "Tekmil Anadolu ahali istiklâlî millîyi tahlis için baştan aşağı yekvücut bir hale getirilmiş ve bilâistisna teknil kumanda heyetleri ve arkadaşlarımız yüksek bir fedakârî ile müştereken ittihazı karar eylemiştir" diye yazmıştı³⁵. Bunun dışında, Amasya Genelgesi'nde, milletin durumunu ortaya koymak, hukukunu dünyaya duyurmak için her türlü tesir ve denetimden uzak bir millî heyetin kurulmasından (madde 4) söz edilmekteydi. Kanaatimizce bu husus, vatanın kurtarılmasıyla ilgili bir girişim idi. Bundan dolayıdır ki, 15.Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir başta olmak üzere sivil ve askerî erkân Mustafa Kemal Paşaya destek vermekteydiler. Ancak daha sonra Mustafa Kemal Paşa lehine ortaya çıkan ve onun siyâsî gücünü artıran bu durum, biraz da, Damad Ferid Paşa hü-

33 Ancak Mustafa Kemal Paşa, bu tek amacın millî mücadelenin başarıya ulaşmaya başlamasıyla birlikte farklı bir süreç girdiğini şu sözlerle ifade etmişti: "bu millî mücadelenin nuvaffakiyete iktiran ettikçe safha safha bugünkü devre kadar irade-i milliye idaresinin bütün esasat ve eşkalini tahakkuk ettirmesi tabii ve gayrikabili ictinap bir seyri tarihi idi." K.Atatürk, *Nutuk*, I, s.15.

34 Kemal Atatürk, *Nutuk* I, 15.Baskı. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1987, s.30.

35 Vesika No. 19, K.Atatürk, *Nutuk* III, s.910-911.

kûmeti'nin "esir ve âciz bir hükûmet" olması bir yana, genişleyen işgalle-
re rağmen vatanın kurtuluşunu siyasette görmesi, her türlü askerî hareke-
tin, doğabilecek asayişsizliğin İtilâf Devletlerinin daha da şiddetli işgal ve
müdahalesine yolaçabileceği endişesi ve en önemlisi Mustafa Kemal Paşa
ile arkadaşlarının "ittihatçı" olarak görülmesi sebeplerinin bir sonucu idi.
Bu ise artan oranda Mustafa Kemal Paşanın liderlik vasfının belirginleş-
mesinin etkisiyle tedricen Ankara'da, İstanbul'un dışında yeni bir iktidar
odağını ortaya çıkarmıştı³⁶. Bundan dolayı, Millî Mücadele hareketi bir
yönüyle vatanın kurtarılması diğer yönüyle iktidar mücadelesi niteliği ta-
şımaktadır. Kanaatimizce, bu iktidar savaşının başlangıcı, Amasya genel-
gesi değildir. Hatta, bu genelge, amacı itibariyle ihtilâl bildirisi hiç değil-
dir. Nitekim, Şevket Süreyya Aydemir, bu hükmü genelleştirerek Türk
Millî Mücadele hareketinin hiçbir surette ihtilâl olmadığını, Mustafa Ke-
mal Paşanın da "ihtilâlcilerden daha ziyade inkılâpçı" nitelik taşıdığını
belirtmiştir. Ona göre, aksi davranış, "gerçekleri zorlamak olurdu"³⁷. Ay-
nı şekilde, Bayram Kodaman da Millî Mücadele adını verdiği Mustafa
Kemal Paşa liderliğindeki Anadolu hareketi hakkındaki ihtilâl niteliğini
kabul etmemektedir. Ona göre "...Türk İstiklâl Savaşı, metod, şekil ve
muhteva yönünden emperyalist devletlerin saldırısına karşı verilmiş millî
bir mücadeledir. Kurtuluş Savaşı halk hareketi olmadığı gibi bir iç isyan
veya bir ihtilâl da değildir."³⁸.

2. Hemen belirtmeliyim ki, Atatürk, sadece Amasya genelgesi hakkın-
da değil 1919-1938 yılları arasındaki hiçbir eylemini ihtilâl olarak nitelen-
dirmemiştir. O daha ziyade ihtilâl yerine ondan daha geniş anlam içerdiği-

36 Bu yeni iktidar odağına giden tedricî süreci, bizatihi Mustafa Kemal Paşa şu sözleriyle ifade etmişti: "...bu millî mücadelenin muvaffakiyete iktiran ettikçe safha safha bugünkü devre kadar irade-i millîye idaresinin bütün esasat ve eşkalini tahakkuk ettirmesi tabii ve gayri kabili icinap bir seyri tarihi idi.", K. Atatürk, Nutuk, I, s.15.

37 Bunun sebebini Aydemir, şu sözlerle açıklamaktadır: "Çünkü Türk Millî Kurtuluş Hareketi, sadece siyasî bir darbe ve siyasî iktidar değişmesi gibi kısa süreli ve geçici bir gelişme olmadığı gibi Gazi de ihtilâlcilerden ziyade inkılâpçıdır. Yani, uzun süreli, toplumun yapısında temel değişimleri, keyfiyet değişikliklerini hedef tutan bir hareketin öncüsüdür.", Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Mustafa Kemal (1922-1938), III, Remzi Kitabevi, Ankara 1965, s.191.

38 B. Kodaman, "Millî Mücadele'nin Tarihi ve Sosyal Açısından Değerlendirilmesi", Millî Mücadelede Amasya Sempozyumu, 20-22 Haziran 1986, Samsun 1986, s.26.

ni düşündüğü inkılâp kavramını tercih etmiştir. Nitekim Atatürk, 5 Kasım 1925’de, Ankara Hukuk Mektebi’nin açılışındaki konuşmasında, eylemlerinin adlandırılması konusunda kendi tercihini açıkça yapmış ve **Türk inkılâbı** adını vermiştir³⁹:

“**Türk inkılâbı** nedir? Bu **inkılâp**, kelimenin vehleten ima ettiği **ihtilâl** manasından başka, ondan vâsi bir tahavvülü ifade etmektedir. Bugünkü devletimizin şekli, asırlardan beri gelen eski şekilleri bertaraf eden en müttekâmil tarz olmuştur.”

Bu şekilde, kendi eylemlerini Türk inkılâbı olarak adlandıran Atatürk, nihaî amacını da 30 Ağustos 1925’de, Kastamonu’daki konuşmasında, “yaptığımız ve yapmakta olduğumuz **inkılâpların** gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asrî ve bütün mâna ve eşkâliyle medenî bir heyet-i ictimaiye haline isâl etmektir” şeklinde açıklamıştır⁴⁰. Ancak, bunu gerçekleştirmek için “bir anda, bir coup” gibi radikal bir tavır sergilenmesi gerektiğini söylerken de “inkılap”dan söz etmiştir⁴¹. Hatta, 30 Ağustos 1925 tarihli Kastamonu konuşmasında ise, uğrunda mücadele ettikleri, bütün eylemlerinin meşruiyet kaynağı olan “insanların ruh ve vicdanlarındaki temayülü hakikiye nüfuz etmesini” bilen kişileri “**hakikî inkılâpçılar**” olarak tanımlamıştır⁴².

Ne var ki Atatürk, kendi eylemini “inkılâp” olarak tanımlamaya devam ederken aynı zamanda yapılan işler hakkında “ıslahat” kavramını da kullanmıştır. Meselâ, 1 Mart 1924’de, 2.dönem, I. Toplantı yılı açış konuşmasında, malî ve iktisâdî işler hakkındaki “ıslahat”ın önemine değindikten sonra aynı şekilde, “**teşkilât ve ıslahat-ı adliyye**” verilen önemi ifade etmiştir⁴³. Yine 1 Kasım 1924’de, 2.Dönem II.Toplantı yılı açış konuşmasında, “Maarifte başlanılan **ıslahat-ı umumiye** ve esasiyeye ciddiyetle devam olunmak lâzımdır” dedikten sonra “**Adliye ıslahat-ı umumiyesindeki** isabetli tatbikat”tan söz etmiştir⁴⁴.

39 Atatürk’ün *Söylev ve Demeçleri* (Bundan sonra ASD), II (I-III), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1997, s.249.

40 ASD, II, s.224

41 E.Ziya Karal, *Atatürk’ten Düşünceler*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, s.44.

42 ASD, II, s.224.

43 ASD, I, s.346-347.

44 ASD, I, s.352-353.

Bu kez Atatürk, 1 Kasım 1925'de, BMM'nde yaptığı açış konuşmasında Türk milletinin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmak yönündeki kararlılığına temas ettikten sonra milletin “teceddüd ve ıslahat sahasında gösterdiği gayretlerin asırlardan beri olduğu gibi” boşa gitmemesini istemiştir⁴⁵. Bundan bir yıl sonra, BMM'nde yaptığı açış konuşmasında ise geçen dönem içinde atılan adımlarla Cumhuriyet yönetiminin bunun sonuçlarını alacak seviyeye ulaştığı müjdesini verirken yapılan işin “radikal ıslahat” olduğunu söylemesi dikkat çekiciydi⁴⁶. Daha da ilgi çekici olanı, aynı konuşmada, “ıslahat-ı umumiye meyanında” Medenî, Ceza ve Ticaret kanunlarının uygulamaya girdiğinden söz edilmesiydi⁴⁷. Aynı şekilde, İkinci kez Cumhurbaşkanı seçildikten sonra, 1 Kasım 1927'de, BMM'nin 3.dönem, I. Toplantı yılı açış konuşmasında cumhuriyetin nasıl bir devlet ortaya çıkardığını anlatırken ıslahattan söz etmiştir⁴⁸:

“İstiklâl, milliyet ve muzafferiyet temellerinden tulû ve kıyam eden cumhuriyet dört sene zarfındaki azimkârâne ıslahat ve inkişafatı ile ne kadar sağlam esasata mübtene ve aziz Türk milletinin nasıl candan aradığı bir şekli devlet olduğunu izhar ve ispat eyledi”.

Bu kez Atatürk, 1 Kasım 1928'de, 3.dönem II.Toplantı yılı açış konuşmasında dış siyasetten söz ederken ıslahat kavramını telafuz etmiştir⁴⁹:

“Efendiler, Haricî siyasetimizle dürüstlük memleketimizin emniyetine ve inkişafının masuniyetine dikkat, şiarı hareketimize kılavuz olmaktadır (alkışlar). Esaslı ıslahat ve inkişafat içinde bulunan bir memleketin hem kendisinde hem muhitlerinde sulh ve huzuru cidden arzu etmesinden daha kolay izah olunabilecek bir keyfiyet olamaz”.

Bütün bu sözlerden anlıyoruz ki, Atatürk, Cumhuriyet döneminde öncülük ettiği yenilikleri tanımlarken inkılâp kavramının yanısıra, ıslahat hatta “radikal ıslahat” kavramlarını kullanmaktan çekinmemiştir.

45 ASD, I, s.356.

46 “İctimâî bünyemizin hiçbir hadisesini, hiçbir dardını yarım tedbirlerle uyuşturmak şiarında ve istidadında olmyan Cumhuriyet, tevessül ettiği radikal ıslahatın ilk devrelerini geçirmiş ve günden güne artacak semerelerini iktıfat etmek devrine girmiştir.”, ASD, I, s.362.

47 ASD, I, s.363.

48 ASD, I, s.372.

49 ASD, I, s.374.

3. Amasya Genelgesi'ne "ihtilâl bildirisi" nitelemesinde bulunulması meselesine gelince, bunun iki boyutu olduğunu görüyoruz. Bunlardan birincisi, Osmanlı'dan Cumhuriyete geçişin ne kadar keskin ve köklü dönüşüm olduğunu göstermek isteyen anlayış sahipleridir. Aynı zamanda bu kişiler, güçlü bir redd-i miras düşüncesindedirler. Bu bakımdan Amasya genelgesi, sembolik anlamda, " keskin ve köklü dönüşümün başlangıcı" olmaktadır. Yani; Amasya genelgesi, adı ister inkılâp, ister ihtilâl ve isterse devrim olsun, Atatürk'ün önderlik etmiş olduğu köklü bir dönüşüm ve değişim sürecinin adıdır. Bu çalışmada, Amasya genelgesine ihtilâl diyen bütün yazarlar, bu gruba girmektedirler⁵⁰.

İkinci grup anlayış sahipleri, siyasî ve sosyal gelişmeleri "sınıf" açısından değerlendiren sosyalistlerdir. Bilindiği gibi, Temmuz 1920'de yapılan III. Komünist Enternasyonal'in ikinci kongresinde, milletlerarası komünizmin milliyetçi-burjuva/burjuva demokratik nitelikteki millî kurtuluş savaşlarının desteklenmesi ve o ülkede kurulacak komünist partinin öncülüğünde zaman içinde gerçekleştirilecek bir ihtilâlle "komünist rejim"e dönüştürülmesi şeklindeki Lenin'in görüşü kabul edilmişti⁵¹. Bu Leninist görüş, Türk sosyalistleri tarafından o yıllardan itibaren benimsenmiştir. Bundan dolayı Doğan Avcıoğlu⁵², Bülent Tanör⁵³, Taner Timur⁵⁴, Attila İl-

50 Aslında bu yazarların çoğunun pozitivist geleneğe bağlı kimseler olduğu dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda Şerif Mardin'in çoğunlukla vulgarize bir pozitivist anlayışa sahip Jön Türklerin devlet ve topluma bir "ictimai tabip" gözüyle bakmaları hakkındaki şu değerlendirmesi, anlamlı olup bu düşüncenin bugünkü sözünü ettiğimiz varislerini de doğru bir şekilde anlatmaktadır: "Bu çerçeve, tarihî gelişim sürecine yer vermemektedir. Devlet bazen hastalanır, amma o hastalığın tarihî bir boyutu yoktur. Hastalıklar farklı olabilir, fakat bir zaman-tarih çizgisi boyunda şekillenmez. Bu yaklaşımda tarih katlarının açığa çıkması (unfolding of history) şeklinde bir görüş açısı eksiktir.", Ş.Mardin, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908*, 2.Basılış, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s.17.

51 Bu komünist stratejinin özülü bir anlatımı için bkz., Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasî Tarihi, 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984, s.308-309; Marksist açıdan yazılmış bir Türk Millî Mücadele Tarihi için bkz., A.M. Şamsutdinov, *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923*, Çeviren: Ataoğul Behramoğlu, Doğan Kitap, İstanbul 1999.

52 Türk millî mücadele hareketini "millî kurtuluş devrimi" olarak niteleyerek hareketin "sınıfsal yapısı"ni araştıran Doğan Avcıoğlu, aynı zamanda Amasya Genelgesi'nin hazırlandığı dönemdeki gelişmeleri "ihtilâl" şeklinde değerlendirmektedir. D.Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, III, İstanbul 1974, s.1203 vd.

53 Bülent Tanör de Anadolu hareketinin "sınıfsal" gerçeğine dikkat çekmektedir. B.Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 9.baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s.228-233.

54 Taner Timur, daha açık bir şekilde, "Türk Devrimi"ni sınıf gerçeğinden hareketle değerlendirmiştir. Bkz., *Türk Devrimi ve Sonrası*, 3.Baskı, İmge Yayınevi, Ankara 1994, s.57-95.

han⁵⁵, Doğu Perinçek⁵⁶ ve Yalçın Küçük⁵⁷ gibi birçok Türk sosyalist akademisyen ve yazar tarafından genelde Türk inkılâbını özelde ise Millî Mücadale hareketiyle birlikte Amasya genelgesini ihtilâl kapsamında değerlendirilmişlerdir.

Sonuç

Her şeyden önce Amasya genelgesi, Mondros Mütarekesi'nden sonra İtilâf Devletlerinin işgallerine karşı Anadolu'da bölgesel ve perakende başlayan direniş sürecinde ülke çapında merkezî örgütlenmeye duyulan ihtiyacı ilk kez dile getiren bir belgedir. Sanılanın ve iddia edilenin aksine Amasya genelgesi, ne kavram, ne Atatürk'ün sözleri açısından bir ihtilâl bildirisi değildir. Öyle ki Atatürk kendi eylemleri hakkında hiçbir zaman ihtilâl nitelemesinde bulunmamış ve "Türk inkılâbı" demiştir. Bunun dışında, Cumhuriyet sonrası yapılan işler hakkında daha yumuşak bir ifade sayılabilecek "ıslahat" ve "radikal ıslahat" kavramlarını kullanmıştır. Hal böyle iken Amasya genelgesi hakkında "ihtilâl" nitelemesinde bulunan bazı kimseler, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişin ne kadar köklü/esaslı olduğunu göstermek istemişler ve bazıları da tarihî-toplumsal olayları sınıf açısından değerlendiren sosyalistler gibi ideolojik açıdan zorunluluk duymuşlardır ki, bunların tarihî gerçeklerle hiçbir ilgisi bulunmamaktadır.

55 Attila İlhan ise Millî mücadele hareketini "Anadolu ihtilâli" olarak şu sözleriyle değerlendirmektedir: "Yapısı, teokratik ve feodal, durumu yarı sömürge, egemenliği sultan, saray aristokrasisi ve işbirlikçisi komprodor burjuvazisi bir ülkede halkın kayıtsız şartsız egemenliğini kurmak, yani iktidarın yapısal niteliğini halk lehine değiştirmek!", A.İlhan, **Hangi Atatürk**, Birinci basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1981, s.128-129.

56 İhtilâlcı tavrın en açık ve sert anlatımı Doğu Perinçek'e aittir: "Kemalizm burjuvazinin ideolojisidir. Biz ise Marksistiz. Biz bir ideoloji olarak Kemalizmi savunmuyoruz, Ama biz Kemalistlerin önderlik ettikleri Millî Kurtuluş Savaşımızı halkımızın devrimci tarihinin bir parçası olarak görüyor ve bu devrimci mirası savunuyoruz.", Bkz., D.Perinçek, **Kemalist Devrim**, 2.baskı, Aydınlık Yayınları, İstanbul 1979, s.95.

57 "Mustafa Kemal, kendi sınıfsal konumunda liderliğini yaptığını burjuva-demokratik devrimde gerçekten çok büyük bir lider.... Bugün işçi sınıfının siyasal hareketi olmasa Türkiye hiçbir zaman işçi sınıfının müttefikli emekçilerle kuracağı iktidar dönemini göremez. Bu dönem gelecek. Geldiği zaman da "resmî" tarih de yeniden yazılacak. Bu tarihte Mustafa Kemal'in yeri ve konumu zamanında işçi sınıfının siyasal hareketi içinde yer alan ve zindanlara lâyük görülenlere göre değerlendirilecek", Bkz., Y.Küçük, **Türkiye Üzerine Tezler (1908-1978)**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1978, s.14.